

Serbest Piyasa-Demokrasi İlişkisinin Teorik Sorgulanmasına Bir Örnek: C.B. Macpherson'un Siyasal Düşüncesi

*Levent Köker**

Bir yönüyle 17. yüzyıl ve sonrasının İngiliz siyasal düşüncesi üzerinde uzmanlaşmış bir düşünce tarihçisi, diğer yönüyle de toplumsal-siyasal sorunlara çözümler arayan bir siyaset felsefecisi olarak dikkati çeken Crawford Brough Macpherson ülkemizde fazlaca tanınmıyor.¹ Bu yazıda, kendisine Batı siyaset bilimi literatüründeki yerini kazandıran **Sahiplenici Bireyciliğin Siyasal Kuramı**² adlı çalışmasıyla birlikte hız kazanan teorik araştırmalarının ana çizgileriyle bir dökümünü ve bir değerlendirmesini sunmayı amaçlıyoruz. Özellikle liberalizm ile demokrasi arasındaki ilişkileri irdeleyişindeki çok-yönlülük ile dikkati çeken Macpherson, tarihsel analizleri sonucunda elde ettiği bir kavramsal çerçeve aracılığıyla bu ilişkileri kendine özgü bir biçimde değerlendirmeye çalışmaktadır. Batı toplumlarının tarihsel gelişimi hakkında ileri sürülmüş ve genellikle kabul edilmiş bulunan «önce ekonomik liberalizmin olduğu ve ardından da bu oluşumun zorunlu sonucu olarak siyasal liberalizmin yerleştiği» sa-

Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, araştırma görevlisi.

- 1 1911 Toronto doğumlu olan Macpherson halen Toronto Üniversitesinde siyaset bilimi profesörüdür. Hakkında ülkemizde yayımlanmış ilk ve tek yazı: Michael A. Weinstein, «C. B. Macpherson: Demokrasi ve Liberalizmin Kökleri» (çev. Aydın Uğur), **Çağdaş Siyaset Felsefecileri**, derl. A. de Crespigny ve K. R. Minogue (İstanbul, 1981) içinde, s. 247-265.
- 2 C. B. Macpherson, **The Political Theory of Possessive Individualism-Hobbes to Locke** (Sahiplenici Bireyciliğin Siyasal Kuramı: Hobbes'den Locke'a) (Oxford, 1962).

vını eleştiren ve eleştirirken de yadsıyan Macpherson, kapitalist bir toplumsal yapı içerisinde bireyin tümüyle özgürleşmesinin bir ifadesi olarak değerlendirdiği demokrasinin varolamayacağını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çerçevede liberal siyaset teorisi ve bu teorinin Lockeçu biçimini irdelerken ürettiği «sahiplenici bireycilik» kavramıyla temellendirdiği demokrasi anlayışından yola çıkarak kapitalizmin bir eleştirisini sunmaya çalışan Macpherson, ekonomide —olabilirliği çok kuşkulu— serbestlik yandaşlarının, bu serbestliği, kendiliğinden oluşacak bir «demokrasi» idealiyle meşrulaştırmalarına da karşı çıkarak bu «yeni-muhafazakâr» görüşlerin eleştirisi için gereken teorik çerçevenin oluşturulmasına katkıda bulunabilmektedir.

Batılı liberal-demokrasilerin, özellikle II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda içine düştüğü bunalımın kökenleri ve bu bunalımın olası çıkış yolları üzerinde odaklanan temel sorunu, Macpherson için, hem siyaset teorisinin niteliği ve görevi konusunda, hem de yürürlükteki Batı sistemlerinin analizi konusunda eleştirel düşüncelerin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Batılı liberal-demokrasilerin içinde bulunduğu bunalım, Macpherson'a göre, demokrasinin ideolojik temelindeki bir kayma olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ideolojik kaymanın belirginleştirdiği «değerler bunalımı»nın yakın ve görünürdeki iki nedeni ise Macpherson tarafından şöyle ifade ediliyor: i) Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa ülkelerinin oluşturdukları sistem, Batı liberal-demokrasileri dışında, bir ikinci yol olarak kendisini kabul ettirmesi; ii) Bağımsızlıklarını yeni kazanmış «az gelişmiş ülkeler»in kalkınmak için, Batılı ve Doğu Avrupalı bu iki yolun dışında, kendilerine özgü yollar arayıp bulmaya çalışmaları.³ Bu iki olgu, Batı'nın «dünya liderliği» iddiasını ve buna bağlı olarak tüm dünya toplumlarının bu ileri ve yetkin Batı modeline doğru gelişeceği ya da gelişmesinin zorunlu olduğu inancını yıkmış, böylelikle de bu inancın temelini oluşturan «güven duygusu» sarsılmıştır.

Ortaya atmak istediğim soru, kendi benzersiz sistemimizi yine kendi yaptıklarımızla yitirmek üzere olup olmadığımız ya da onu nasıl koruyabileceğimizdir. Sağlam bir temel üzerine oturduğumuzdan emin olmadan hareketsiz kalmanın anlamı yoktur. Demokrasinin temeli ne kadar kaymaktadır? Eğer sistemimiz hizmet etmesini istediğimiz amaçlar yönünde işlemeye devam edecekse ve her zaman içermesini istediğimiz özgürlük ve bireysellik değerlerini taşımayı sürdürecekseniz, bu sistemi, en azından ne kadar ve ne gibi yönlerde değiştirmemiz gerekmektedir?⁴

3 C. B. Macpherson, *The Real World of Democracy* (Demokrasinin Gerçek Dünyası) (Oxford, 1966), s. 1-33.

4 A.g.e., s. 3.

Macpherson'un temelde bu sorular çerçevesinde belirlenen çalışmaları, ilk bakışta yalnızca Batı toplumlarına ilişkin bir sorunsalı yansıtıyor gibi görünebilir. Ancak Macpherson, bir diğer yönüyle, Batılı liberal-demokrasilerin sınırlılıklarının aşılması amacını da benimsemiş olduğundan, Batı dünyasının dışında yer alan toplumsal, siyasal ve ideolojik oluşumları da değerlendirmeye çalışmaktadır.⁵ Yeryüzünde yaşayan insanların yaklaşık üçte ikisinin yer aldığı «Batılı olmayan» toplumsal yapıların incelenmesi, Macpherson için, kapitalist Batı'nın siyasal yapısını oluşturan liberal-demokrasinin sınırlılıklarının aşılması bakımından bazı ipuçları verebilmektedir.⁶

Macpherson'un bu kadar geniş bir alanı kucaklamaya yönelmiş olan çalışmalarını, en azından temel özellikleri çerçevesinde ortaya koyabilmek, öncelikle onun siyaset teorisi hakkındaki görüşlerini açıklamamızı gerektiriyor. Bu çerçevede, siyaset teorisinin «ne olduğu» ve nasıl bir «görev» üstlendiği konusunda Macpherson'un görüşlerini, doğrudan bu konuyu ele aldığı yazılarıyla, konuya dolaylı olarak değindiği yazılarını birlikte değerlendirerek ortaya koymak gerekiyor.

Saptayabildiğimiz kadarıyla, Macpherson'un «teori hakkındaki» görüşlerini doğrudan dile getirdiği çalışmaların en eskisi, «Pareto'nun Genel Sosyolojisi: Toplumsal Bilimlerde Yöntem Sorunu» başlıklı yazısı.⁷ Toplumsal bilimlerin, üzerine kurulabileceği bir «nesnel gerçeklik» temelini varlığını ve dolayısıyla gerek ampirizm ya da pozitivism, gerekse «natüralizm» etiketi altında sunulan, toplumsal bilimlerin «değerlerden arınmışlığı», nesnel bilgiye ulaşma yolunda bir faaliyet olduğu ya da en azından bu amaçları gerçekleştirmek üzere doğa bilimlerinin teorik ve metodolojik ilkelerini benimsemek zorunluluğu gibi savları yadsımayı bu metin içinde görebiliyoruz.

Siyaset teorisinde, özellikle 1950'lerde egemen olan davranışsalci ve sistem analizci siyasal bilim teorisinin ampirizmi, Macpherson'a göre Ba-

5 Canadian Broadcasting Corporation'da, 1965 yılında yapmış olduğu bir dizi konuşmanın metinlerinden oluşan **Demokrasinin Gerçek Dünyası**'nda Batı dışındaki sistemleri, «Liberal-olmayan Demokrasiler» başlığı altında, «Komünizm» ve «Azgelişmişlik» olarak ayrı ayrı ele almaktadır. Gene aynı konuyu ele aldığı bir diğer çalışması: «Revolution and Ideology in the Late Twentieth Century» (Yirminci Yüzyıl Sonlarında Devrim ve İdeoloji), **Democratic Theory: Essays in Retrieval** (Demokrasi Kuramı: Yeniden Gerçekleştirme Üzerine Denemeler), derl. C. B. Macpherson (Oxford, 1973) içinde, s. 157-169.

6 Macpherson, «Revolution and Ideology», s. 159 vd.

7 C. B. Macpherson, «Pareto's General Sociology: The Problem of Method In the Social Sciences», **Canadian Journal of Economics and Political Science**, cilt 3, No. 3 (1937), s. 458-471.

tılı liberal-demokrasilerin taşıdıkları «aşırı kendine güven» duygusunun bir uzantısı olarak belirginleşiyor.⁸ Siyaset teorisinin uzun yıllar «tek egemeni» olan ve bu egemenliğini, kısmen de olsa, bugün de sürdüren bu yaklaşımın, kuramsal düzeyde taşıdığı bazı özellikler dolayısıyla gündeme gelen birtakım olumsuz nitelikleri, Macpherson tarafından açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır. Ampirist siyaset teorisinin benimsediği «olgu-değer» ayrımı ve bu ayrımın amaçladığı nesnel bilgi düşüncesi, sonuç olarak geçmişin büyük siyaset felsefesi geleneğini yok edecek ya da yok sayacak boyutlara ulaşmıştır. Düşünceyi salt «görünürdeki olgular»la sınırlayan, siyasal teoriyi yalnızca bir betimleme ve açıklama amacı çerçevesinde «teknik» bir faaliyet olarak gören bu anlayış, toplumsal dönüşümlerin ortaya çıkardığı «değerler bunalımı»nı da görmekten acizdir.

Eski Yunan'dan (Eflatun) 20. yüzyılın ilk çeyreğine (Berker ve Lindsay) uzanan bu köklü siyaset felsefesi geleneğinin en önemli özelliği, ya da üstünlüğü, toplumsal ilişkilerdeki değişimlerle siyaset arasındaki ilişkileri kurmayı amaçlamasıdır.⁹

Çağdaş siyasal bilimde egemen olan ampirist yaklaşımın olgular alanına sıkışmış olan içeriğinden kurtulmayı, liberal-demokrasilerin bunalımını aşmaya yönelik eleştirel bir teorinin geliştirilmesi için vazgeçilmez bir koşul olarak gören Macpherson, araştırmalarını iki boyutta sürdürmektedir: Bunlardan ilki, liberal teorinin saf olarak biçimlendirildiği 17. yüzyıl İngiliz siyasal düşüncesinin analizi; ikincisiyse, bu tarihsel-düşünsel analiz aracılığıyla elde edilen kavramların, çağdaş liberalizmin bunalımını aşmaya yönelik bir siyaset teorisinin biçimlenişinde kullanılmasıdır. Bu çerçeve içinde Macpherson'un siyasal düşüncesinin kavramsal içeriğinin anlaşılması, öncelikle bu kavramların ortaya çıkışına aracılık eden düşünce tarihi araştırmalarının kavranmasına. düşünce tarihi araştırmalarının kavranmasıysa bu araştırmalarda kullanılan yöntemin ortaya konulmasına bağlıdır.

MACPHERSON'UN YÖNTEMİ

Macpherson, tarihsel süreç içinde üretilmiş olan düşünceleri, üretilmiş oldukları tarihsel-toplumsal bağlam içinde ele almayı, düşünceyi bu bağlamdan tümüyle soyutlanmış bir kategori, düşünce tarihini de bu

8 C. B. Macpherson, «Post-Liberal Democracy» (Liberal-sonrası Demokrasi), **Democratic Theory** içinde, s. 170-184.

9 Ampirist siyaset teorisinin eleştirisi ve siyaset felsefesi geleneğinin günümüzdeki konumu hakkındaki bu görüşler için: C. B. Macpherson, «Do We Need a Theory of the State?» (Bir Devlet Teorisine İhtiyacımız Var mı?), **Archives Europeens de Sociologie**, cilt 18 (1977), s. 223-244.

soyut kategorinin evrimi olarak anlayan görüşün karşısına koymaktadır.¹⁰ Düşüncelerle tarihsel-toplumsal bağlam arasındaki ilişkileri analiz edebilmek için geliştirdiği yöntem ise, bu düşüncelerin ifade edildikleri metinlerin «nasıl okunmaları gerektiği» sorusuna bir yanıt olarak ortaya çıkmaktadır. Burada hemen belirtmemiz gereken nokta ise, her yöntem gibi Macpherson'un yönteminin de belli bir felsefi tercihle bağlantılı olduğudur.¹¹ Dolayısıyla bu felsefi tercihten, hiç değilse kısaca söz etmek gerekiyor.

Bu noktada, fazlaca ayrıntıya girmeksizin, Macpherson'un, bilgi ya da düşünce ile dış gerçeklik arasındaki ilişkiyi bir «yansıma» olarak gören «kaba» materyalist ve idealist yaklaşımlardan ayrıldığını ve bu ilişkiyi tarihsel-toplumsal oluşumlarla yoğrulan bir süreç olarak değerlendirdiğini belirtmekle yetineceğiz.¹² Bu yaklaşımın sonucu olarak, kendi sorsunsal içerisinde inceleme konusu yaptığı düşünürlerin yapıtlarını, bu yapıtların ortaya çıktığı tarihsel-toplumsal koşullarla ilişkilendirerek ele almaya çalışan Macpherson, bu ilişkiyi geliştirmiş olduğu «okuma yöntemi» aracılığıyla şöyle kurmaktadır: Macpherson'a göre, düşünce tarihinde yapıt vermiş bir düşünür incelenirken, çoğu kez, bir ön-varsayım olarak, o düşünürün tutarsız olduğu kabul edilmektedir.¹³ Macpherson'a göre, böyle bir ön-varsayımla işe başlamak doğru olmayıp, tersine, bir düşünürün incelenmesine, o düşünürün tutarlı olduğunu kabul ederek başlamak gerekmektedir.¹⁴ Bu çerçevede, bir düşünür ele alınırken, o düşünürün ya-

10 Siyasal düşüncelerin incelenmesinde egemen olan bu ikinci anlayışın temsilcileri arasında, Macpherson, özellikle Leo Strauss'tan söz etmektedir **The Political Theory**, s. 10. Strauss için bkz. Eugene F. Miller, «Siyaset Felsefesinin Yeniden Canlanması», (çev. A. Şenel), **Çağdaş Siyaset Felsefecileri**, derl. de Crespigny ve Minogue içinde, s. 75-106.

11 Miriam Glucksmann'ın genel olarak bir «teori» içinde yer alan epistemoloji-felsefe (dünya görüşü) - teori (varsayımlar demeti) - yöntem-betimleme biçiminde sıraladığı düzeyler sınıflandırmasını özellikle anımsatmak isteriz. **Structuralist Analysis In Contemporary Social Thought** (Çağdaş Toplumsal Düşüncede Yapısalcı Analiz) (London, 1979), s. 8-12.

12 Macpherson, «The History of Political Ideas», s. 266. Bu çerçevede Macpherson'un benimsediği epistemolojik tavır, bilginin «maddi koşulların bilinçli bir edinimi» olduğunu belirten «marksist epistemoloji»ye yaklaşmaktadır: Victor Svacek, «The Elusive Marxism of C. B. Macpherson» (C. B. Macpherson'un Yançizen Marksizmi), **Canadian Journal of Political Science**, cilt 9, No. 3 (1976), s. 406-409.

13 Bu varsayımın ne denli yaygınlık kazandığı, Eflatun'dan Marx'a, çeşitli düşünürlerin, «gençlik» ve «olgunluk» dönemlerindeki yapıtlarından söz edilmesinde görülebilir. Bir insan yaşamının «kronoloji»sini ifade eden gençlik-olgunluk kavram çifti, bu ayrımı vurgulayanlar tarafından, düşünürlerin tutarsızlığının bir göstergesi olarak kullanılmaktadır.

14 Macpherson, **The Political Theory**, s. 10 vd.

pıtı içinde yer alan varsayımları ayırıştırmak ve bu varsayımlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bu varsayımlar ise, görünürde varolan, açıkça ifade edilmiş varsayımların yanında, açıkça ifade edilmemiş, üstü kapalı olarak geçilmiş varsayımları da içermektedir.

Teorik incelemeyi yalnızca görünürdekilerle sınırlayan bir bakış açısı yalnızca görünürdeki varsayımlarla yetindiğinden, düşünürün tutarsızlığı sonucuna kolayca varabilmektedirler. Oysa, Macpherson'un yaptığı gibi, görünürdeki varsayımlarla yetinmeyip, düşünürün çeşitli nedenlerle üstü kapalı olarak geçtiği varsayımları da ortaya çıkarılırsa, düşüncenin bütünselliği ya da tutarlılığı kavranabilmektedir. Bu yöntem gereğince, üstü kapalı olarak geçilmiş varsayımların açığa çıkarılması, bu varsayımların neden açıkça ifade edilmediğinin saptanmasına bağlıdır. Bir düşünürün bazı varsayımları açıkça ifade etmeyişinin en temel nedenlerinden birisi —bireysel-psikolojik etkenlerin de burada bir neden olmalarının yanında— o düşünürün içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal koşullardır. Açıkça ifadelendirilmemiş varsayımlar, o çağın ve o toplumun genel ideolojisi içinde kabul gören düşünceler olduğundan, bunların bir kez de düşünür tarafından belirtilmesi «malûmu ilâm» olacağından, düşünür buna gerek duymamaktadır. Süreç içinde değişen toplumsal ilişkiler dokusu, insanların sahip oldukları genel düşüncelerde de bir değişme yaratacağından, sonraki bir tarihsel-toplumsal konumdan önceki bir tarihsel-toplumsal konumun düşünceleri incelenirken, bu önceki dönemin genel ideolojisinde benimsenmiş düşüncelerin açığa çıkarılması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu okuma yöntemini Hobbes'la başlayan 17. yüzyıl İngiliz siyasal düşüncesine uygulayan Macpherson, böylelikle elde ettiği ve 17. yüzyıl İngiliz siyasal düşüncesinin temel kavramı olarak değerlendirdiği «sahiplenici bireycilik» kavramına ulaşmaktadır. Bu kavram aracılığıyla liberalizm ve demckrasi arasındaki ilişkileri; tarihsel bir bakış açısından değerlendirmeye çalışan Macpherson, aynı zamanda kendi siyasal teorisini de bu kavram üzerine inşa etmektedir.

MACPHERSON'UN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Hobbes'la başlayan 17. yüzyıl İngiliz siyasal düşüncesinin temelinde, Macpherson'a göre, «sahiplenici bireycilik» kavramı bulunmaktadır.¹⁵ İnsanın özüne ilişkin bir dizi varsayımın biraraya gelmesiyle oluşan bu kav-

15 Macpherson'un **Sahiplenici Bireyciliğin Siyasal Kuramı** adlı çalışması, bu kavram çerçevesinde 17. yüzyıl İngiliz siyasal düşüncesinin bir analizi olarak ortaya çıkmaktadır. Macpherson'a göre, başta Hobbes olmak üzere, bu dönemin çeşitli düşünürleri incelenirken ortaya çıkabilen yüzeysel tutarsızlıklar, bu kavram çerçevesinde bakıldığında kaybolmaktadır.

ram, oluşumu tarihsel olarak 17. yüzyıl sonlarında tamamlanan bir toplumsal yapı içinde varolan «birey» anlayışını ifade etmektedir. Hobbes'un, Düzleyiciler'in (**Levellers**), Kazıcılar'ın (**Diggers**) ya da Locke'un siyasal düşünce ve istemlerinde bu kavramın egemenliğini görmek olasıdır. Bireyci-liberal İngiliz siyasal düşüncesinde, çoğu açıkça ifade edilmemiş olan varsayımlardan oluşan bu kavramın içeriğini, Macpherson şöyle ifade ediyor¹⁶:

— *İnsanı insan yapan, başkalarının iradelerinden bağımsız olmasıdır.*

— *Bu bağımsızlık, bireyin 'kendi çıkarları'nı gözeterek girdiği ilişkilerin dışında başka hiç bir zorlayıcı ilişkiye girmeme özgürlüğü anlamındadır.*

— *Birey, toplumdaki bağımsız olarak (topluma hiç bir borcu olmaksızın) kendi bedeninin ve yeteneklerinin sahibidir.*

— *Birey kişiliği üzerindeki 'tüm' haklarını devredemese de, çalışma kapasitesini (emek gücünü) devredebilmektedir.*

Bu çerçevede ifade edilen sahiplenici bireyciliğin «birey» anlayışı, Macpherson'a göre ancak belirli bir toplumsal yapı içinde varlık bulabilecek bir anlayıştır.

Bu noktada Macpherson'un kavramsal çerçevesi içinde çok önemli bir yeri bulunan toplumsal kategorilere bir göz atmamız sahiplenici bireycilik kavramının içeriğini de daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Macpherson'un kavramsal çerçevesinde yer alan ilk kategori insanların toplumsal konumlarının, nerede, ne zaman ve nasıl çalışacaklarının ve bu çalışmaları karşılığında ne elde edeceklerinin bütünüyle geleneklere ya da önceden belirlenmiş statülere göre belirlendiği «geleneksel toplum» ya da «statü toplumu»dur. Bu toplum ile «sahiplenici bireycilik» anlayışının geçerli olduğu «sahiplenici piyasa toplumu» adı verilen kategori arasında, piyasa mekanizmalarının geliştiği, ancak emeğin henüz meta niteliğini kazanmadığı bir toplumu ifade eden «basit piyasa toplumu» yer almaktadır.¹⁷ Gerek geleneksel toplum gerekse basit piyasa toplumu emeğin metalaşmadığı bir ilişkiler dokusunu ifade etmekte olup, bu nedenle insanın kendi maddi ve potansiyel varlığı (bedeni ve çalışma yeteneği) üzerindeki mutlak egemenliğini tanımadığından «sahiplenici piyasa toplumu»ndan ayrılmaktadır. İnsanın kendi fiziki ve potansiyel varlığı üzerinde, yalnızca kendi iradesiyle tasarruf edebilme olanağına kavuştuğu bir birey anlayışının varolabileceği bir toplumsal yapıyı ifade eden sahiplenici piyasa toplumunu niteleyen ana özellik ise, bu çerçevede, insanlar

16 Macpherson, *The Political Theory*, s. 263-264.

17 A.g.e., s. 49-52.

arasındaki ilişkilerin geleneklerden ya da statülerden bağımsız olarak varolan piyasa mekanizmalarıyla oluşmasıdır.¹⁸

İnsan ilişkilerinin tümüyle piyasa mekanizmalarınca belirlenmesi ise toplumsal yapının toprağa bağımlı bir nitelik taşımaktan kurtularak ticari ilişkilerin yaygınlaşmasını ifade etmektedir. Bu noktada böyle bir toplumsal yapının oluştuğu zaman ve mekân boyutlarını 17. yüzyıl İngiliz toplumu olarak dile getirmek şaşırtıcı olmasa gerek. Macpherson'a göre 17. yüzyılın ortalarından başlayarak yerleşen bu toplumsal yapının teorik görüşümleri önce Hobbes'un mutlak bireyci felsefesinde ortaya çıkmış, daha sonra da Locke'da «sahiplenici bireyler» arasındaki ilişkilerin koruyucusu olarak dile gelen liberal devlet öğretisinde bütünlüğe kavuşturulmuştur.

Piyasa mekanizmalarının özgürce işleyebildiği bu toplumsal yapı içinde varlık kazanan sahiplenici bireycilik kavramının içeriğinin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından, «mülkiyet» kavramı üzerinde de durmak gerekiyor. Macpherson'a göre, sahiplenici bireyciliğin ifade ettiği mülkiyet anlayışı geniş bir içeriğe sahiptir. Bu mülkiyet anlayışının genişliği, kavramın yalnızca maddi nesnelere değil, aynı zamanda maddi olmayan varlıkları da içermesi anlamındadır. Örneğin Locke'da mülkiyet kavramı öncelikle, insanın kendi bedeni (fiziksel varlığı) ve insanın çalışma kapasitesi (emek gücü ya da potansiyelleri) üzerinde mutlak bir egemenliği ifade etmekte; sonra da bu potansiyellerin gerçekleştirilmesiyle (çalışmayla) elde edilen maddi nesnelere üzerinde de mutlak bir egemenliği kapsamaktadır.¹⁹ Gene Locke'un düşüncesinde, böyle bir mülkiyet anlayışının kutsal bir hak olarak değerlendirilmesinin temelinde bu hakkın, insan emeğini ve bu emeğin ürünlerini, dolayısıyla emek gücünün pratikte gerçekleştirilmesinin araçlarını da kapsayacak derecede geniş bir biçimde ele alınması yatmaktadır.²⁰

Değişen toplumsal ilişkiler dokusuyla bu değişimin gerekli kıldığı siyasal mekanizma arasındaki ilişkiyi kurma amacıyla biçimlendirilen liberal teorinin saf hali, yukarıda özetlemeye çalıştığımız sahiplenici bireycilik kavramına ve buna bağlı olan mülkiyet anlayışına dayanan iki ontolojik ilke içermektedir:

i) Bireysel faydanın ençoklaştırılması (**maximization**)

18 A.g.e., s. 53-61

19 Macpherson'un mülkiyet hakkındaki görüşleri için: C. B. Macpherson, derl. **Property, Mainstream and Critical Positions** [Mülkiyet, Ana Akım ve Eleştirel Tutumlar] (Toronto, 1978) içinde yer alan, «The Meaning of Property» (Mülkiyetin Anlamı) ve «Liberal Democracy and Property» (Liberal Demokrasi ve Mülkiyet) başlıklı yazılarına bakılabilir.

20 Locke'un mülkiyet anlayışının değerlendirilmesi için: Macpherson, **The Political Theory**, s. 197-220.

ii) Bireyin kendi insani güçlerini tümüyle gerçekleştirebilmesi.²¹

Başlangıçta bu iki ontolojik ilke üzerine inşa edilen liberal teori, süreç içinde, toplumsal ilişkilerdeki değişimin de etkisiyle, birinci ilkeye daha fazla ağırlık vermeye başlayınca, Batı liberal-demokrasilerinin temelini oluşturan anlayışta da bir kayma ortaya çıkmıştır. Özellikle birinci ilke etrafında yoğunlaşacak olursak, bireysel faydanın ençoklaştırılması, bugün «ekonomik liberalizm» olarak adlandırmaya alıştığımız görüşün varsayımları da hesaba katıldığında, teknolojik gelişmeye dayanan bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanın sınırsız bir tüketici olduğu, bir diğer deyişle, insan ihtiyaçlarının sınırsız olduğu, buna karşılık bu ihtiyaçları karşılayacak kaynakların kıt olduğu varsayımları anımsanırsa; bireysel faydanın ençoklaştırılması ancak teknoloji sayesinde olabilecektir ve teknoloji geliştikçe bireysel fayda da en üst düzeye çıkarılabilecektir.²²

Kısaca, liberal teorinin süreç içindeki değişimi, ontolojiden teknolojiye doğru bir değişim olarak ortaya çıkmıştır. Bu değişimin bir uzantısı olarak, insani güçlerin bütünüyle uygulanabilir bir nitelik kazanması ve bu nitelik çerçevesinde bu güçlerin giderek geliştirilmesi bir kenara bırakılarak, insanın, çeşitli yollarla, kendi sınırsız ihtiyaçlarını en yüksek düzeyde tatmin etmesi gibi bir düşünce ön plana geçmiştir. Bu değişim sonucunda, mülkiyet kavramının başlangıçtaki genişliği de kaybolmuş ve mülkiyet salt «maddi nesnelere» üzerindeki bir mutlak egemenliğin ifadesi olarak anlaşılmalıya başlanmıştır.²³

Sahiplenici bireycilik kavramının içerdiği birey anlayışı, insanın kendi yetenekleri üzerinde odaklaşan bir mülkiyet anlayışı, insanın sahip olduğu «insani güçlerin» bir ifadesi olarak görülmekteydi. Macpherson'un ahlâkî bir kavram olarak nitelediği insani güçler, «bir insani amacın gerçekleştirilmesi için varolan bir potansiyel kavramı» olarak anlaşıldığından, zorunlu olarak, insanın doğal kapasiteleri (enerji ve becerisi) yanında bu kapasiteleri uygulama **çanağını** da içermektedir. Dolayısıyla, liberal-demokratik teori, insanın kendi insani güçlerini gerçekleştirebilmesi için gereksindiği araçları da kapsayan geniş bir mülkiyet anlayışı temelinde,

21 Bu ontolojik ilkeler için: C. B. Macpherson, «Democratic Theory: Ontology and Technology» (Demokrasi Teorisi: Ontoloji ve Teknoloji), **Democratic Theory** içinde s. 24-38.

22 A.g.e., s. 36-38.

23 Kapitalist toplumun bir ürünü olan bu «daralmış» mülkiyet anlayışı, liberal-demokratik teori içinde salt «faydacı» bir anlayışın güçlenmesine yol açmıştır: C. B. Macpherson, «A Political Theory of Property: I. Modern Property A Product of Capitalist Society» (Mülkiyetin Bir Siyasal Teorisi: I. Kapitalist Toplumun Bir Ürünü Olarak Modern Mülkiyet), **Democratic Theory** içinde, s. 123-131.

ahlâkî bir ideal olarak «hümanizm»e bağlı kalmak durumundadır. Demokratikleşme, ya da —Macpherson'un deyişiiyle— demokrasinin ençoklaştırılması, böyle bir hümanist idealin benimsenmesiyle, insanın kendi insani güçlerini gerçekleştirmek için gerek duyduğu araçlara sahip kılınmasıyla gerçekleşebilir.²⁴

Liberal düşünce geleneği içindeki değişme, bireysel faydanın ençoklaştırılmasını ön plana çıkardığından, teknolojik gelişmeye ağırlıklı olarak yer vermiş; teknolojik gelişme de doğa bilimlerinin gelişmesi anlamına geldiğinden, siyasal teori alanında ampirist bir yaklaşımın giderek güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Ontolojinin teknolojiye dönüşmesinin güçlendirdiği ampirist eğilim ise insani güçler kavramının ahlâkî içeriğini daraltmış ve salt betimleyici bir kavram olarak, «insanın kendi sınırsız ihtiyaçlarını tatmin etmesi» gibi bir anlayışı benimsemiştir.²⁵ Salt «maddi tatmin» tek geçerli ilke olunca da, toplumsal gelişme içinde ortaya çıkan sorunlar bu ilke aracılığıyla çözülmeye çalışılmış, dolayısıyla da liberal teorinin Hobbes ya da Locke'da görülen köktenci niteliği yerini revizyonist bir teoriye bırakmıştır.²⁶

Değişen toplumsal ilişkiler dokusuyla siyasal mekanizma arasındaki etkileşimi teorik düzeyde kurma işlevini yüklenmiş olan klasik liberal teori yerini kendisini olgularla sınırlayan revizyonist bir ampirizme bırakınca, ontolojinin yerini teknoloji alınca, geniş içerikli bir mülkiyet anlayışı daralarak, salt maddi nesnelere ve salt «tatmin»le sınırlı bir hale gelince, Batılı liberal-demokrasilerin temelini oluşturan sahiplenici bireycilik kavramından da büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşma da, sonradan, liberal-demokratik bir toplumsal yapının «bireysel faydayı ençoklaştırdığı» önermesiyle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Macpherson'a göre bu önerme, çağdaş liberal-demokrasilerin bunalımını gizlemeye çalışan bir efsanedir. Çünkü birey, kendi insani potansiyellerini gerçekleştirecek araçlara sahip olmadıkça böyle bir «ençoklaştırma» gerçekleştiremez.²⁷

Bireysel faydanın ençoklaştırılması, olsa olsa, insani güçleri gerçekleştirmek için gerekli olan araçlara sahip olanlar için geçerli olabilir.

24 C. B. Macpherson, «The Maximization of Democracy» (Demokrasinin Ençoklaştırılması), **Democratic Theory** içinde, s. 9 vd.

25 A.g.e., Bu değerlendirme için: C. B. Macpherson, «Problems of a Non-Market Theory of Democracy» (Piyasaya Dayanmayan Bir Demokrasi Teorisinin Sorunları), **Democratic Theory** içinde, s. 39-76.

26 C. B. Macpherson, «Revisionist Liberalism» (Revizyonist Liberalizm), **Democratic Theory** içinde, s. 77-94.

27 C. B. Macpherson, «The Myth of Maximization» (Ençoklaştırma Efsanesi), **The Real World** içinde, s. 46-55.

Oysa, kapitalist bir toplumsal yapı içerisinde bazı insanlar bu araçlara sahipken bazıları bu araçlardan yoksundurlar. Dolayısıyla da, bu araçlara sahip olmayanlar, kendi insani güçlerinin bir bölümünü bu araçlara sahip olanlara devretmek durumunda kalmaktadırlar; bir başka deyişle, toplum içinde kendi insani güçlerini tümüyle gerçekleştirmek ve geliştirmek olanağından yoksun bir kitle oluşmaktadır.²⁸

Macpherson'un siyasal teorisi, bu çerçevede içinde, sahiplenici bireycilik kavramının tüm boyutlarıyla gerçekleştirilme olanağına kavuştuğu bir demokrasi olmaktadır. Ona göre, piyasa mekanizmalarının serbestliğiyle demokrasi arasında bir neden-sonuç ilişkisi kuranlar, demokrasiyi —ampirist bir eğilimin sonucu olarak— salt bir hükümet oluşturma yöntemi olarak görmekte ve demokrasiyi «tek adam, tek oy» ilkesiyle özdeşleştirmektedirler. Macphersona göre ise demokrasinin özünde, «bir insanın, kendi isteyebileceği kadar, tümüyle insani bir biçimde yaşama hakkına eşit olarak sahip olması» yatmaktadır.²⁹

«Hayat yaşanmalı, mal edinmeye adanmamalıdır»³⁰ deyişinde ifade edilen ve insanı, özünde kendi güç ve kapasitelerini uygulayan ve gerçekleştiren bir varlık olarak gören bu anlayıştan hareketle, kapitalist toplumun bu ilkeye getirdiği sınırlamaların bir eleştirisini yapmaya çalışan Macpherson, serbest piyasa mekanizmalarıyla demokratikleşme arasında zorunlu bir ilişki görenleri şöyle eleştirmektedir:

19. yüzyıl ortalarında, İngiltere'de, kapitalizmin işlerliğini sağlamak için gereken siyasal özgürlükleri oluşturmuş olan liberal devlet demokratik değildi: çünkü siyasal özgürlükleri tüm topluma yaygınlaştırmamıştı. Daha sonraları, bu özgürlükleri yaygınlaştırdığında ise, piyasa özgürlüğünü sınırlamaya başlamıştı. Siyasal özgürlüğün genişlemesi, ekonomik özgürlüğün daralması ile olmuştur. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın tarihsel ilişki, kapitalizmin siyasal özgürlüğün zorunlu koşulu olduğunu ortaya koymamaktadır.³¹

LİBERALİZM-KAPİTALİZM VE DEMOKRASİ İLİŞKİLERİ

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız biçimiyle, Macpherson'un siyasal teorisi, sahiplenici bireycilik kavramı üzerine inşa edilmekte ve liberal

28 Macpherson, «Problems of a Non-Market Theory», s. 59 vd.

29 A.g.e., s. 51.

30 Macpherson, «Democratic Theory: Ontology and Technology», s. 32.

31 Günümüzün popüler iktisatçısı Milton Friedman'ı eleştirdiği yazısından. C. B. Macpherson, «Elegant Tombstones: A Note on Friedman's Freedom» (Zarif Mezartaşları: Friedman'ın Özgürlüğü Üzerine Bir Not), *Democratic Theory* içinde, s. 148.

siyaset teorisinin özellikle Locke'daki biçimine ağırlıklı olarak dayanmaktadır. Özellikle Locke'daki geniş kapsamlı mülkiyet anlayışının etkisinde kalarak geliştirilmiş olan «sahiplenici bireycilik» kavramı, Macpherson'a göre, liberal teorisin «ilk» formülasyonunda temel bir yere sahip bulunmaktaydı ve bu kavram aynı zamanda, çağdaş liberal-demokrasilerin ahlâkî temellerini oluşturmuştu.

Macpherson'un siyaset teorisi çerçevesinde, bu kavramın içerdiği öğelerin pratik yaşamda tümüyle gerçekleştirilebilmesi, çağdaş liberal-demokrasilerin bunalımının aşılmasının tek yolu olarak gösterilmektedir. Bu kavramın pratikte gerçekleşmesi ise, gerçek bir demokrasinin oluşumu bakımından kaçınılmaz görünmektedir. Ancak, kapitalist bir toplumsal yapıda bu kavramın gerçekleşmesi olanaksızdır. Çünkü, sahiplenici bireycilik, özünde, insanın kendi insani amaçlarını özgürce gerçekleştirebileceği bir ortamı ifade etmektedir. Oysa kapitalizmde emek (insani güçler) ile sermaye (bu insani güçlerin özgürce ve tümüyle gerçekleştirilmesinin araçları) birbirlerinden ayrılmış olup, dolayısıyla «yeterli sermayesi olmayan»ın (yani bu araçlara sahip bulunmayan) kendi insani güçlerini uygulamak ve geliştirmek için gereksindiği özgürlüğü ortadan kalkmış, en azından sınırlandırılmıştır.³²

Burada da açıkça görülebileceği üzere, Macpherson'a göre kapitalist bir toplumsal yapı içinde, emekle sermaye arasındaki bu ayrılık yüzünden, gerçek bir demokrasinin sağlanması olanaksızdır. Kapitalizmi demokrasinin bir ön-koşulu olarak görenler, tarihsel yanlışlarına ek olarak, kuramsal bir hata da yapmaktadırlar. Kuramsal hata, büyük ölçüde, düşünceyi olguların bir yansıması olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır: İngiliz siyasal düşüncesi çerçevesinde soruna bakacak olursak, tarihsel olarak 17. yüzyıl sonlarından başlayarak liberalleşen İngiliz devleti, toplumsal ilişkilerin kapitalistleşmesiyle birlikte varolmakta; bununla birlikte, düşünce düzeyinde de liberal siyaset teorisi ortaya çıkmış bulunmaktadır. Liberal siyaset teorisini, kapitalist ilişkilerin bir yansıması olarak görmek, kapitalist toplumsal ilişkilerle liberal teori arasındaki olası kırılma-ayrılma noktalarını gözden kaçırmak anlamına gelmektedir. Özellikle Locke'un düşüncesinde yer alan sahiplenici bireycilik kavramının teorik içeriği ile kapitalizmin «bire bir»lik bir ilişkiyi ortaya koymadığı açıktır. Bu noktada Macpherson'un teoride liberal olmakla tarihsel olarak ekonomik liberalizmi ya da kapitalizmi savunmak arasında bir ayrım yaptığı görülmektedir.

Macpherson'un liberal teori ile kapitalizm arasında yaptığı bu ayrımı görebilmek, her şeyden önce bu ayrımın temel ölçütü olarak ortaya çıkan

«sahiplenici bireycilik» kavramını ve bu kavramın içeriğini anlamakla olasıdır. Bu olmadığı takdirde, Weinstein'ın bulunduğu türden tutarsızlıkları Macpherson düşüncesine atfetmek olanaklıdır: Macpherson'un «okuma yöntemi»ni Macpherson'a uygulayan Weinstein, onda bulunduğunu ileri sürdüğü çeşitli tutarsızlıklar arasında, «liberal-demokrasinin insanın gelişimine verdiği önemle temize çıktığını savunmak»la «liberal toplumun insanın gelişimini engellediğini ileri sürme»nin çatıştığını belirtmektedir.³³

Yukarıdaki ifadelerimizden de anlaşılacağı üzere, Macpherson'un «liberal-demokrasi»yle anlatmak istediği, «sahiplenici bireycilik» kavramı temelinde oluşan teorik bir formülasyondur. Bu teorinin insani güçlerin geliştirilmesine verdiği önemle çelişen, Weinstein'ın dediği gibi liberal toplumun bu gelişmeyi sınırlaması değil, Macpherson'un çeşitli yerlerdeki ısrarlı ifadelerinde de görüleceği üzere, kapitalist toplumun olumsuz etkisidir. Liberal-demokrasi teorisiyle kapitalist toplumsal yapı, bire birlik bir ilişki içinde olmadığına göre, herhangi bir tutarsızlık söz konusu değildir.

Gene Weinstein'ın belirttiği bir diğer tutarsızlık üzerinde durarak bu yazıyı noktalamak istiyoruz: Weinstein'a göre, Macpherson'un yeniden oluşturduğu biçimiyle, liberal-demokrasi kuramında yer alan «sahiplenici bireycilik» kavramının içerdiği ahlâkî (Weinstein'a göre sosyalist) hümanizmi gerçekleştirmek için varolan liberal-demokrasilerden ayrılmak gerekmektedir.³⁴ Bu doğru saptamanın, liberal-demokrasilerin ««ahlâkî» temellerini yeniden kurmak amacıyla yola çıkan bir kimse için sonuçta «ampirik» olarak varolan liberal-demokrasilerin yadsınmasına ulaşmasının bir «tutarsızlık» biçiminde yorumlanmasında dayanak noktası olarak kullanılmasına katılmak zordur. Yürürlükteki liberal-demokrasilerin teori düzeyinde bütünüyle yansıtacağı gibi ampirist bir epistemoloji benimsenirse, liberal-demokrasiyi teori düzeyinde yeniden oluşturma çabasının liberal-demokrasilerin yadsınmasıyla sonuçlanmasını bir tutarsızlık olarak görmek olasıdır. Teori ile olgular arasındaki ilişkilerin bir etkileşim süreci olduğu dikkate alınır, Macpherson'un teorisinin bir kırılmayı ya da ayrılmayı ortaya koyduğu söylenebilir.

Macpherson'un geliştirmeye çalıştığı siyasal teori, oldukça açık bir biçimde, liberal teorinin «ilk» (17. yüzyıl) biçimine dayanmaktadır. Weinstein'a göre bu teori önemli ölçüde sosyalist hümanizmden esinlenmiş gibi görünmektedir. Liberal teorinin «ilk» haliyle «sosyalist hümanizm», acaba birbirine ters düşen teoriler midir ki, Weinstein bunu bir tutarsızlık olarak görmektedir? Soruyu, E. H. Carr'dan bir alıntıyla yanıtlayalım:

33 Weinstein, C. B. Macpherson: Demokrasi ve Liberalizm», s. 261.

34 A.g.e., s. 259.

1848'den önce, siyasal demokrasinin (tek adam, tek oy) kendi içinde sosyal demokrasiyi (sınıfların eşitliğini veya eşitlenmesini) barındırdığı konusunda kimsenin kuşkusu yoktu ve bu nedenle, gelişmekte olan, evrensel oy hakkını talep eden orta sınıf da kitleler için mücadele etmekteydi... [Fakat] 1848'den itibaren... siyasal demokrasi («liberal demokrasi») ve sosyal demokrasi («sosyalizm» veya «komünizm»), Avrupa'nın her yerinde, barikatların zıt yönlerinde yer aldı.³⁵

Bu ifadede de belirtildiği üzere, liberal demokrasi teorisinin ilk (17. yüzyıldaki, ya da Carr'ın deyişiyle 1848 öncesindeki) halinde, sonradan sosyalist düşünce içinde yer alan öğeleri bulmak olanaklıdır. Macpherson'un sahiplenici bireycilik kavramında ifade edilen, «bireyin kendi insani güçlerini gerçekleştirebilmek için gereksindiği araçlara» (bir diğer deyişle üretim araçlarına) sahip olması buna bir örnek olarak verilebilir. Bu çerçevede düşünüldüğünde Macpherson'un sosyalistliği ile liberalliği arasında Weinstein'in sözünü ettiği tutarsızlık ortadan kalkmaktadır.

«Bir Devlet Teorisine İhtiyacımız Var mı?» adlı çalışmasında, çağdaş sosyalist düşünceden de yararlanılarak, değişen toplumsal ilişkilerle siyaset arasındaki ilişkiyi kurabilecek bir teori gereksinmesinin karşılanabileceğini belirtirken de liberal teori ile sosyalizm arasındaki tarihsel yakınlığın bilincinde olduğu görülmektedir. Sözünü ettiği bu yararlanmanın da etkisiyle kendi siyasal teorisini oluşturan Macpherson, liberal demokrasilerin ahlâkî temellerini yeniden oluştururken, bu yeni demokrasinin «piyasa»ya (yani kapitalizme) dayanmayacağını da farkındadır. «Piyasaya Dayanmayan Bir Demokrasinin Sorunları» başlıklı çalışması bu farkına varışın en güzel örneğidir.

Kapitalist toplumsal yapının insan özgürlüğü ya da insani güçler türünden hümanist kavramlar aracılığıyla eleştirilmesi genellikle yabancılaşma sorunsalı içerisinde yer almakta ve daha çok da Marx'ın **1844 Elyazmaları**'nda kaynağını bulmaktadır. Bu çerçevede kapitalizmin eleştirisi Hegel-sonrası Alman düşünce geleneğine bağlı kalırken, Macpherson'un bu eleştiriye, benzer bir sorunsal içinde, kapitalist ilişkilerin yarattığı bir teorik dönüşüm olan liberal düşünce geleneğinden başlatması ilgi çekmektedir: Macpherson'un liberal teoriye atfettiği sahiplenici bireycilik kavramıyla anlatmak istediği bireysel bütünlük, kapitalizmin gelişmesi sürecinde bölünmüş ve kendi insani güçlerini gerçekleştirmek için gerekli

35 E. H. Carr, **The Soviet Impact on the Western World** (Batı Dünyası Üzerinde Sovyet Etkisi) [New York, 1946], s. 8-9. Aktaran: Attilio A. Boron, «Latin America: Between Hobbes and Friedman» (Latin Amerika: Hobbes'la Friedman Arasında), **New Left Review**, No. 130 (1981), s. 51.

araçlardan yoksun olduğu için, ancak bu güçlerini bir başkasına devreterek yaşamını sürdürme olanağını bulabilen bir geniş kitle ortaya çıkmıştır. Macpherson'a göre bireylerin kendi insani güçlerini başkalarına devrederek varlıklarını sürdürebildikleri bir ortamda bireyselliğin bütünüyle gerçekleştirilmesi, dolayısıyla da Batı demokrasilerinin ahlâkî temelini oluşturan özgürlük ve bireysellik değerlerinin korunabilmesi olanaksızdır. Böylelikle kapitalizmin demokrasiyi engellediği, dolayısıyla piyasa ekonomisiyle demokrasi arasında bir neden-sonuç ilişkisinin kurulamayacağı, tersine piyasa ekonomisinin demokrasiyi neredeyse dışladığı açıklanmaktadır. Macpherson'un, yazımızın başında da belirttiğimiz temel sorununu anımsatarak konuyu tamamlayalım. Macpherson, Batı sistemlerinin içerdiği özgürlük ve bireysellik değerlerinin korunması için sistemin değiştirilmesi gerektiğinden söz etmekte ve soruyu bu değiştirmenin boyutları çerçevesinde ortaya koymaktadır. Sistemin temel değerlerinin varlığını koruyabilmesi, Macpherson'un anlatmaya çalıştığımız teorisi içinde, sistemin radikal bir dönüşümünü gerektirmektedir. Macpherson ise böyle bir radikal dönüşümden ya da dönüştürmeden açıkça söz etmemekle birlikte sahiplenici bireycilik kavramının mantıksal uzantıları bu radikalizmi gerekli kılmaktadır. Bu noktada Macpherson'un siyasal teorisinin, kapitalizmi eleştiren diğer teorilerle karşılaştırılarak, «özgürlük için devrim» fikrinin çeşitli boyutları ortaya konulabilir sanıyoruz.